

KATSAUKSIA

AIRA KEMILÄINEN

Suuri adressi – suomalaisen yhteiskunnan liikekannallepano

Helmikuun manifestista ja suuresta adressista on kulunut 100 vuotta. Prof. Aira Kemiläinen arvioi prof. Päiviö Tommilan aiheesta kirjoittaman teoksen.¹

■ Helmikuun manifestia ja suurta adressia, merkittävää kansallisen tapahtuman historiaa ei ole käsitelty viime aikoina näin laajasti. Samaa aihepiiriä on tutkinut *Tuomo Polvinen* N. Bobrikovia koskevassa teoksessa ja samat asiat tulevat suppeammin esille *Matti Klingen* autonomian ajan historiassa.²

Päiviö Tommila käsittelee tapahtumia huomattavasti laajemmin kuin otsikko edellyttäisi, joskin aihe vaatii taustaa ja kevään 1899 koko tapahtumasarjan esittämistä. Viimeisessä luvussa tekijä ilmaisee koko tutkimuskohteen teoksensa avainsanoilla: Suomen perustuslaillinen asema, asevelvollisuuslaki, helmikuun manifesti, kenraalikuvernööri Bobrikov, Suuri adressi, Suuri lähetystö, Matti Kurikka, yksimielisyys, maanjakohuhut, kansanvalistus, Suomi-propaganda ja Kulttuuriadressi.

Suomi Venäjän yhteydessä

Päiviö Tommila on tunnettu Suomen 1800-luvun tutkija, jonka ranskankielinen

väitöskirja vuonna 1962 kosketteli Suomea Euroopan politiikassa vuosina 1809–1815.³ Vuonna 1999 ilmestyneen teoksensa alussa kirjoittaja kertoo aiheen olleen hänellä jo mielessä hänen laatiessaan Nurmijärven historiaa 1950-luvun lopulla. 1800-luvun alun poliittiseen taustaan hän tutustui väitöskirjaansa tehdessään. Näin syntynyttä lähteistöä on lisätty myöhempää luentosarjaa valmistettaessa, opilaiden harjoitustöillä ja 1900-luvun loppupuolella sanomalehdistöllä ja yksityiskokoelmilla, kirjeillä ja muistelmilla. 1800-luvun sanomalehdistön tuntemus on lähentänyt kuvattavaan aikakauteen. Lopullisen ärsykkeen kirjan laatimiselle on antanut 100-vuotismuisto 1999.

Tommilalla on tunnollinen tutkijan ote, historiankirjoittajan uralla saatu laaja lähdeaineisto, muiden tutkijain erilaisten tulkintojen arviointia, useiden näkökulmien tarjoaminen lukijalle sekä pyrkimys hyvin varovaiseen objektiivisuuteen, mikä ei estä oman näkökannan ilmaisemista. Pääasia on tehtäväksi valitun aiheen asiallinen, hyvin yksityiskohtainen esittäminen. Tommilalla on aihepiiristään paljon tietoa, jota ei aikaisemmin ole tuotu esiin ja ehkä ei ole tutkittukaan. Tommilan tulkinta Porvoon valtiopäivien merkityksestä oli hiukan arvoituksellinen. Hän mitätöi valtiopäivät, koska vallanvaihdoksen toimenpiteet olisivat olleet mahdollisia ilman niitäkin ja koska suomalaiset itse eivät tehneet aloitetta valtiopäivien koollekutsumiseksi eivätkä julistaneet haluavansa liittyä Venäjään. Hän piti kuitenkin valtiopäivien merkitystä suurena sen vuoksi, että ne kutsuttiin koolle. Tässä hän on ainakin oikeassa, sillä vuo-

den 1863 valtiopäiviä ei ehkä olisi ollut ilman edeltäviä Porvoon valtiopäiviä.

Suomen kansan aloitteen kieltäminen ei kuitenkaan ole paikallaan, sillä se seikka, että suomalainen lähetyskunta ei halunnut käsitellä säätyvaltiopäiville kuuluvia asioita, oli merkittävä kannanotto. Tämän myös Tommila mainitsee. Myöskin on muistettava, että suomalaiset olisivat voineet kieltäytyä tulemasta valtiopäiville ja olisivat voineet aloittaa sissisodan, jota myös Tommilan mukaan Aleksanteri I pelkäsi.

Jos kirjoittajan tulkinnessa oli sitä kriittisyyttä, joka oli ajankohdan (1962) historiankirjoitukselle ominaista Suomen ja Venäjän suhteista puhuttaessa, niin arviointi vuonna 1999 on lähempänä perinnäistä tulkintaa. Viitatessaan *Osmo Jussilan* teokseen ”Maakunnasta valtioksi”⁴ Tommila toteaa, että Porvoossa koolla olivat neljän säädyn edustajat, ei vain aatelisto, kuten aikaisemmin Baltiassa. Tämä siis erotti Porvoon valtiopäivät aikaisemmista kapitulaatiosopimuksista.

Tommila toteaa Suomen siirtyneen Venäjän keisarikunnan alaisuuteen. Tätä ilmaisuä käyttää myös Klinge, ja todennäköisesti suurin osa tutkijoista esittää asian näin. Tämän terminologian pohjalta syntyy helposti käsitys, että Suomi oli osa varsinaista Venäjää. Siten asia ulkomailla varmaan käsitettiin, ennenkuin oikeusoppineiden välillä puhkesi Suomen valtiollista asemaa ja oikeuksia koskeva kiistakirjoittelu. Hämmästyvästi vaikutti se, että varsinainen Venäjä – se joka oli kehittynyt Moskovan suuriruhtinaskunnasta ja muuttunut tsaarikunnaksi – oli myös länsimaisin termein keisarikunta ja Venäjän valtakunnan merkittävin osa. Kuitenkin myös valtakunta oli keisarikunta. Kun Suomi alunperin ikään kuin kahden eri periaatteen mukaan joutui Venäjän yhteyteen, oli tuloksena koko 1800-luvun ajan joko epävarmoja lausuntoja tai määrittelyiden välttelyä.

1800-luvulla käsite Venäjä tarkoitti kahden poliittisesti erilaista kokonaisuutta. Venäjän valtakuntaan kuuluivat etenkin Venäjä, Puola ja Suomi. Suomi ei kuulunut perinnäiseen itsevaltiaasti hallittuun Venäjään. Se ei sisällynyt Venäjän maan lainsäädäntö- ja hallintojärjestelmään.

Haminan rauhassa Ruotsin kuningas kyläläkin luovutti keisarille joukon suomalaisia läänejä Suomen maan sijasta, mutta rauhansopimuksessa puhuttiin myös Ruotsista ja Suomesta naapurimaina (artiklassa X) ja myös Suomen suuriruhtinaskunta mainittiin (artiklassa XVII).⁵ Vuonna 1809 sanonnoissa oli horjuvuutta, kun ei tiedetty, miten hallinto kehittyisi.

Esimerkkinä myöhemmistä käsitteistä voidaan mainita, että rajajärjestely vuosina 1839 ja 1840 suoritettiin osapuolina Aunuksen kuvernementti Venäjän keisarikunnassa ja Oulun, Kuopion ja Viipurin läänit Suomen suuriruhtinaskunnassa.⁶

Onko suuremman oikeus parempaa kuin pienemmän oikeus?

Esitys Suomen ja Venäjän suhteiden kehityksestä päättyy lukuun ”Onko suuremman oikeus parempaa oikeutta kuin pienemmän oikeus?” Suhteet kiristyivät ja oikeusoppineiden teoriain välille aukeni kuilu. Kirjassa katsotaan, että asiakirjoista otettiin tarkoituksenmukaisesti omaa teoriaa tukevia lausumia. Venäläiset eivät halunneet enää tunnustaa Suomen olevan autonominen valtio. Tommila toteaa, että Suomi oli sisäisesti kasvanut eroon emämaasta ja tämän oli tehnyt mahdolliseksi sille 1809 poliittisista syistä annettu itsehallinto. Kielipuolueiden ohjelmaan kuului maan itsenäistämisen, mitä ei esitetty julkisuudessa.

1. *Päiviö Tommila*, Suuri adressi. Porvoo–Helsinki–Juva 1999. 357 s.
2. *Tuomo Polvinen*, Valtakunta ja rajamaa. N. I. Bobrikov Suomen kenraalikuvernöörinä 1898–1904. Porvoo–Helsinki–Juva 1984. 432 s.; *Matti Klinge*, Keisarin Suomi. Helsinki 1997. 542 s.
3. Päiviö Tommila, La Finlande dans la politique européenne en 1809–1815. *Studia Historica* 3. Helsinki 1962. 479 s.
4. *Osmo Jussila*, Maakunnasta valtioksi. Suomen valtion synty. Porvoo–Helsinki–Juva 1987. 195 s.
5. Suomi. *Tidskrift i fosterländska ämnen*. 1843. *Fredsfördrag emellan Deras Majestäter Kejsaren af Ryssland och Konungen af Sverige, afhandladt i Fredrikshamn den 5 (17) September 1809*, 355–364.
6. *Ibidem*. *Gränseledning emellan Gouvernementet Olonets af Kejsaredömet Ryssland samt Uleåborgs, Kuopio och Wiborgs Länar af Storfurstendömet Finland, uppgången och bestämd åren 1839 och 1840*, 384.

Siirryttäessä 1890-luvun loppuvuosiin Tommilan esitys on huomattavasti yksityiskohtaisempi kuin yleisteoksissa. Hän ottaa kantaa aikaisempiin tutkimuksiin (esimerkiksi Polvinen, Jussila). Lukijan kuva tapahtumista on ennestään kahden äärimmäisyyden välillä. *Arvi Korhosen* toimittama ”Suomen historian käsikirja” toteaa helmikuun manifestin olleen vallankaappaus niinkuin se heti ilmestyessään Suomessa käsitettiin, kun taas Klinge pitää tätä ilmausta populistisena ylisanan ja sanoo helmikuun manifestin olleen välttämättömyys – tietenkin Venäjän kannalta. Tommila puolestaan sanoo, että helmikuun manifestilla ei kaapatu valtaa, koska Suomen valtiopäiville ei ollut milloinkaan säädetty oikeuksia käsitellä valtakunnallisia lakeja, mutta sen sijaan ministerivaltiosuhteilta kaapattiin valta. Tähän saakka hän oli päättänyt, mitkä lait koskivat koko valtakuntaa. Sen oikeuden otti nyt keisari itselleen. Tämä johtopäätös ehkä siloittelee asiaa liikaa. Vallankaappauksesta puhutaan sikäli vertauskuvallisesti, että keisarin katsottiin soveltavan itsevaltiutta maahan, jolla oli perustuslaillinen valtiomuoto. Tommilan lähteistä käy hyvin ilmi, että sotaministeri Kuropatkin ja kenraalikuvernööri Bobrikov tähtäsivät separatistisena pidetyn rajamaan väestön liittämiseen ”mahdollisimman tiiviisti Venäjään”.

Asevelvollisuusasia ja helmikuun manifesti

Tommilan esitys on asiallisen seikkaperäinen, kun käsitellään helmikuun manifestiin johtanutta kiistaa asevelvollisuusasian kehittelystä. Suomalaiset halusivat edetä hitaasti suunnitellen erilaisia ehdotuksia, mutta venäläiset toimivat pikamenettelyllä, joka alkoi ylimääräisten valtiopäivien kokoonkutsumisella tammikuussa 1899. Tällöin jo poikettiin laillisesta esittelyjärjestyksestä, kun Suomen ministerivaltiosuhteeri sivuutettiin. Molemmiin puolin toimittiin salaisesti. Suuriruhtinas Mihail Nikolajevitšin johtama komissio valmisteli tammi-helmikuussa 1899 manifestia, niin että vain vt. ministerivaltiosuhteeri Victor Procopé oli komissiosta tietoinen, kunnes hän ilmaisi asian Leo Mechelinille.

Valtiopäiväedustajat keskustelivat asevelvollisuudesta suomalaisen ja ruotsalaisen kieliryhmän valtiopäivämiesklubeissa. Ne panivat alkuun merkittävän mielipiteiden vaihdon ja toiminnan.

1800-luvun sanomalehdistön tutkijana Tommila on asiantuntija käsitellessään ”yleisen mielipiteen” tai paremminkin erilaisten mielipiteiden muodostumista ja julkituloa 1800-luvun loppuvuosien Suomessa. Nämä klubit olivat salaisia. Valtiopäivämiehet välttivät julkista keskustelua, koska adressin valmistelu oli pidettävä salassa venäläisiltä. Tosin oli myös pyrittävä esittämään suomalaisten mielipide yhtenäisenä.

Klubit ohjasivat nimenomaan tilanteen vaatimaa toimintaa. Ne tuovat mieleen 1700-luvun kirjeenvaihtokomiteat Ranskassa ja Amerikassa ennen vallankumouksia. Vallankumous- ja itsenäisyys halu olivat näissä maissa vain osittain spontaaneja. Mielipiteitä levitettiin ja toiminta suunniteltiin erilaisissa komiteoissa ja klubeissa. Suomessa oli kysymys oman perustuslaillisen valtiomuodon säilyttämisestä itsevaltaisuuspyrkimyksiä vastaan. Se ei kovin paljon eronnut ranskalaisten ja amerikkalaisten tavoitteista 1770- ja 1780-luvuilla.

Suomalaisten reaktiot helmi-maaliskuussa

Tommilan teoksessa käsitellään eri näkökohdat huomioon ottaen senaatin jäsenten mielipiteet ja niiden muuttuminen. Tällöin pohditaan myös, miten eri tahoilla käsitettiin keisarin tiedot Suomen perustuslaista ja hänen kantansa. Bobrikovin asennetta suomalaisiin käsitellään laajasti. Tommilan esitystä lukiessa herää kysymys, ymmärsikö Bobrikov suomalaisten perinnäisen lojaalisuuden suuriruhtinastaan kohtaan. Hän näki suomalaiset vain separatisteina eikä odottanut muuta kuin alistumista itsevaltiaan tahtoon. Vuonna 1899 suomalaiset taas luulivat, että keisari oli johdettu harhaan. Adressin tarkoitus oli selvittää hänelle asia. Bobrikov ei osannut arvostaa suomalaisten uskollisuutta hallitsijaa kohtaan eikä käsitänyt, minkä liikkeen hän käynnisti, kun todellisuudessa uskollisten kansalaisten luottamus keisariin katosi.

Venäjällä keisaria ja kansaa yhdisti ortodoksiseen uskoon pohjautuva mystillinen patriarkaalinen side. Suomessa esivaltaa pidettiin Jumalan määräämänä, mutta sillä katsottiin olevan aivan toiset velvollisuudet kansaa kohtaan kuin venäläiset odottivat keisariltaan.

Adressin kokoaminen

Vakiintuneen suomalaisen tiedon mukaan suuri adressi syntyi siten, että ylioppilaat hiihtivät ympäri maaseutua ja parissa viikossa keräsivät yli puoli miljoonaa allekirjoitusta adressiin keisari-suuriruhtinaalle vietäväksi. Tommilan yksityiskohtaisessa kuvauksessa tästä tapahtumasarjasta tulee hyvin organisoitu ja ihailtavan nopeaa toimintaa osoittava kertomus, johon asiapitoisesta esityksestä huolimatta tulee jännitys-näytelmän säihkettä. Sivistyneistön – ruotsin- ja suomenkielisen – sekä talonpojiston roolit korostuvat ja tekevät ymmärrettäväksi eräitä piirteitä Suomen myöhemmässä historiassa. Suomen itsenäisyys riippui ensi sijassa näistä väestöryhmistä.

Tommila käsittelee yksityiskohtaisesti myös inkeriläissyntyisen sanomalehtimiehen Matti Kurikan menettelyä, kun tämä arvosteli toimintaa helmikuun manifestia vastaan ja Tommilan mukaan paljasti adressihankkeen. Työmies-lehti ja Kurikka olivat alun perin omaksuneet Venäjään nähden isänmaallisen linjan, mutta loukkaantuneet siitä, että porvarillisten lehtien puolelta asia pidettiin työväen lehdiltä salassa.

Kitkasta huolimatta työväestö ja tilattomat paikoitellen osallistuivat adressin allekirjoitukseen huomattavan myötämielisesti. Tampereella 76 % allekirjoittajista kuului työväestöön ja Itä-Suomessa torpparit, palkolliset ja loiset olivat aktiivisesti mukana. Savossa palkollisia ja loisia oli 30 % väestöstä, mutta allekirjoittajista lähes 50 % kuului tähän ryhmään. Useilla seuduilla tilanne oli päinvastainen. Nurmijärvellä ja Tuusulassa torppareita oli väestöstä 43 %, ja heidän osuutensa allekirjoittajista oli 19 ja 15 %. Selvää kuitenkin oli, että maaseudun allekirjoittajista innokkaimpia olivat tilalliset.

Lähteet osoittavat, että sovittuja muotoja

pääpiirteissään noudatettiin. Vaadittiin, että henkilön tuli olla aikuinen (yli 16 vuotias) ja kirjoittaa itse nimensä. Joitakin poikkeuksia tehtiin eli hyväksyttiin puumerkkejä. Lopullisessa laskennassa tapahtui joitakin virheitä, joten täsmällistä lukua ei ole saatu. Virallisen laskennan mukaan allekirjoituksia oli 522 931. Tämä oli uskomaton luku, vaikkakin tämäntyyppistä mielenilmaisu-ua oli jo 1800-luvulla käytetty ulkomailla ja Suomessa, kuitenkin vaatimattomammin tuloksin. Suomessa tulos oli sitäpaitsi saavutettu vaikeissa olosuhteissa: lyhyessä ajassa, talviolosuhteissa ja asiaa salassa pitäen.

Tämä tulos selittää suomalaisten myöhempää mainetta hyvinä organisaattoreina. Aatteellista yhdistystoimintaa oli maassa jo ollut ja maan kattava verkosto oli tavallaan olemassa. Siihen vaikutti kehittynyt postilaitos ja pääkaupungissa puhelin, joka oli Suomessa otettu käyttöön yllättävän varhain ja hankittu hämmästyttävän moneen talouteen. Se teki pääkaupungissa ja osittain koko maassa nopean toiminnan mahdolliseksi. Kun julkisia kutsuja ei lehdissä uskallettu esittää, niin kutsut salaisiin kokouksiin esitettiin puhelimitse tai henkilökohtaisessa tapaamisessa. Näin voitiin Helsingissä toimia välittömästi samana ja seuraavana päivänä ratkaisevien tietojen saavuttua. Näyttää siltä, että pääkaupungissa ja koko maassa alkoi nopeasti merkillisen vilkas liikehdintä. Kaupunkilaiset kiirehtivät kokouksiin pankeissa, kouluissa ja pääkokouksiin Ateneumissa sekä tapaamaan toisiaan. Liikehtimiseen oli syytäkin, sillä kirjeitä ja adressia ei uskallettu painattaa tunnetuissa kirjapainoissa, vaan maaseudulle lähetettävät lukuisat kappaleet oli kopiointava käsin tai monistettava yksityisillä kopiokoneilla, esim. arkkitehti Lars Sonckin kopiointikoneella. Kokouksia pidettiin illalla pihanpuoleisissa huoneissa, jotta ei herätettäisi kenraalikuvernöörin urkkijoiden epäilyksiä.

Sivistyneistön jäsenillä oli silloin todennäköisesti enemmän aikaa kuin nykyisin. Noin 150 henkeä, 2/3 naisia, oli Nya Svenska Samskolan -koulussa kopiointital-koissa ja laskemassa nimiä. Helsingin keskustassa keruuta suorittivat talo talolta etu-

päässä ruotsinkieliset rouvat ja neidit, reuna-alueilla oli enemmän suomenkielisiä kerääjiä. Helsingistä saatiin noin 35 000 allekirjoitusta, 41,4 % kaupunkilaisista ja 57 % yli 19-vuotiaista. Kieltäytyneitä oli 2 %, ja lisäksi monet Kalliossa suhtautuivat hankkeeseen penseästi. Kieltäytyneet olivat palvelijoita, talonmiehiä ja työläisiä.

Tommilan tarkka esitys – nimilistoinen – tutustuttaa meitä tuon ajan suomalaisiin. Suurmiesten ohella Suomessa oli 1800-luvulla paljon aktiivisia kansalaisia yhteiskunnan johtomiehistä ja -naisista tavallisiin virkamiehiin, talollisiin ja pitäjäläisiin. Naisten osuus tulee hyvin näkyviin. Moni nykyajan suomalainen voi löytää henkilökohtaisesti tuttuja nimiä, nuoremmat vanhempia sukulaisia. Saamme lukea esimerkiksi, että rouva A. Kullman keräsi nimiä Liisankadun taloissa 23, 25 ja 27. Naiskomiteaan kuuluivat Tekla Hultin ja neidit Cely Mechelin ja Helmi Krohn (todellisuudessa jo rouva Setälä). Itse olen todennut opettajieni Anna Lindgrenin (ruotsi) ja Ihanelma Swahnin (Nelma Sibeliuksen, piirustus) olleen nuorina naisina kopioimassa adressia. Maaseudun keräystoimintaa kuvattaessa saadaan todeta, että Utajärvellä keräystoiminnan keskeinen henkilö oli kunnallismies Antti Laitinen, jonka kotona asui koulukortteerissa yhdeksänvuotias Arvi Korhonen.

Detaljirikkaudesta huolimatta tai ehkä sen takia silloinen suomalainen yhteiskunta alkaa Tommilan kuvauksessa elää lukijan mielessä. Samoin kuin nykyajan nuoriin tai keskipolveen kuuluva ei tule ajatelleeksi, mitä kokemuksia ja tietoja itsenäisyyden alkuvuosina ja toisen maailmansodan aikana eläneillä kansalaisilla on, ei 1920- ja 1930-luvun nuori liene ajatellut, mitä luokkatoverin isoäiti tai oma opettaja oli aikanaan kokenut tai maan hyväksi tehnyt. Monikaan ei kysynyt, oliko joku perheenjäsen allekirjoittanut adressin. Tommilan kirjassa on adressin sivun kopio, jossa on maanviljelijä Aron Tommilan perheen jäseniä. Itse tiedän oman isoäitini allekirjoittaneen adressin.

Tommilan kirjan tarkasta suuren lähetystön jäsenien luettelosta löysin isäni serkun, kansakoulunopettajan Kuolemajärveltä, yh-

den viidestätoista kansakoulunopettajasta. Hänen pojanpoikansa, vuorineuvos Oulussa, kertoi 10-vuotiaan isänsä nuoremmen veljensä kanssa olleen keräämässä nimiä taloista.⁷

Sivistyneistö – talonpojat – työläiset

Tommila sanoo, että lähetystö oli selvästi kansan lähetystö, kun siihen kuului runsaasti maalaisia ja tilallisia, mutta siihen pyrittiin valitsemaan yhteiskunnallisesti ansioituneita ja muita valistuneempia henkilöitä. Samaan aikaan kun svekomaanit kauhistuivat maan kulttuurin rappeutumista sen vuoksi että suomenkielinen ”alaluokka” (85 % kansasta!) lähetti lapsiaan oppikouluun, maassa oli jo huomattavan paljon valistuneita ja koulutettuja suomenkielisiä.

Talopoikaiset valtiopäivämiehet, kunnallismiehet ja tilalliset sekä kansakoulunopettajat ehkä muiden edellä kouluttivat lapsiaan ensimmäiseksi suomenkieliseksi sivistyneistöksi. Tuloksia oli nähtävissä isänmaallisessa toiminnassa helmikuun manifestin aikana. Ruotsinkielisten toiminta näyttää kieltämättä hyvin aktiivisena, sillä heillä oli korkeampi sivistystaso ja kansainvälistä tietoa, mutta uusi koulutettu tai poliittisessa elämässä ansioitunut suomenkielinen väestö – fennomaanit usein ruotsinkielisten kanssa koulutukseltaan tasa-arvoisina – oli vakaumuksellisesti mukana arvostelemassa venäläisen virkavallan toimia ja yrittämässä saada aikaan muutoksia.

Tommila näyttää hyväksyvän *Pentti Virrankosken* maaseudun muutoksesta käyttämän nimen: talonpoikaisliike. Tommilan mukaan talolliset osallistuivat myös Suureen adressiin aktiivisemmin kuin heidän osuutensa kunkin kunnan asukasluvusta olisi edellyttänyt. Ero Matti Klingen näkemykseen on suuri. Klinge näki adressin ja vastarinnan helmikuun manifestia kohtaan ennen kaikkea ruotsinkielisten niskurointina ja kielipoliittisena aktiona. Klinge näyttää näin yhtyvän peräseinäjokelaisen Juho Koskelan kertomukseen kenraalikuvernööri Bobrikoville, että adressin keruu ilmaisi vain ruotsalaisen byrokratian mielipiteen eikä varsinaisen kansan ajatuksia, kun se kirjoitti nimiään pelkästä tyhmyydestä. Kei-

saria ilahdutti tämä kelpo talonpojan yksinkertainen kannanotto.⁸

Tommila tarkastelee myös erimielisyyksiä suomenkielisten keskuudessa. Lehdistössä ei vallinnut niin suuri sopuisuus kuin Juhani Aho olisi toivonut ja millaisena *Pirkko Rommi* tutkimuksessaan Yrjö-Koskisen tilanteen näkee. Myöskin Matti Kurikan aiheuttama episodi oli riitasointu kansalaisten mielipiteessä. Tommilan mukaan se joihtui työväen tyytymättömyydestä säätyvaltiopäiviin ja porvarillisiin lehtiin. Tosin koulutettujen henkilöiden työväelle myönteiset mielipiteet tulivat esiin myös kirjassa ”Isänmaan puolesta”, jossa oli 42 kirjoittajaa. Siinä muun muassa. E. N. Setälä esitti uudistusohjelman kirjoituksessa torpparilaitoksesta.

Suuri lähetystö Pietarissa

Tommilan kuvaus suuren lähetystön Pietarin matkasta antaa eloisan kuvan silloisista olosuhteista ja tunnelmista. Lähetystön jäseniä kohtaan yksityishenkilöiden taholta osoitettu myötätunto näkyy hyvin, mutta samalla osoitetaan kirkkoherra Adolf Hakkaraisen varovainen asenne, kun hän ei antanut suomalaista kirkkoa lähetystön käyttöön. Vt. ministerivaltiosihteeri Procopé on kirjallisuudessa saanut niukasti esittelyä, mm. vanha Kansallinen elämäkerrasto ei omista hänelle omaa kuvausta. Polvisen laajahkossa esittelyssä todetaan, että hän oli eristäytynyt sekä Venäjän johdosta että kotimaasta eikä hallinnut tilannetta, minkä johdosta hän näytti passiiviselta. Tommila toteaa, että byrokraattinen kenraali ei osannut asettua samalle aaltopituudelle kansalaislähetystön kanssa.⁹

Nikolai II on usein Suomessa käsitetty heikoksi ja tietämättömäksi. Tommilan esitys ei yhdy tähän. Keisarin oma asenne oli yleisvaltakunnallinen ja venäläiskansallinen. Hän piti kiinni arvovallastaan eikä häneltä riittänyt huomiota Suomelle.

Mitä suuri adressi maksoi?

Tommila on tehnyt suuren työn tutkiessaan, mitä helmikuun manifestin vastarinta ja suuren adressin kokoaminen maksoi. Tämä luku antaa uuden näkemyksen asiasta, jo-

hon ei varmaan ole kiinnitetty huomiota, kun on puhuttu ylioppilaista nimien kerääjinä. Saamme todeta, että pankinjohtajat ja sivistyselämän johdossa olevat henkilöt nopeasti hankkivat suuret takuut pankkilainoille ja organisoivat koko maan työhön. Kun matkat maksettiin, niin vähävaraisten ei tarvinnut pohtia, oliko heillä mahdollisuuksia osallistua. Monet tosin olisivat tehneet työn isänmaallisesta innosta ilman taloudellista tukea. Apuna oli kuntaverkosto ja seurakunnat sekä perinnäiset tiedonannot jumalanpalveluksen yhteydessä.

Toiminta onnistuttiin pitämään salassa kenraalikuvernööriltä, niin että hän sai siitä tiedon vasta adressin ollessa valmis ja suuren lähetystön ollessa Pietarin junassa matkalla keisarin luokse. Kun eräät suomalaiset ovat kieltäneet, että venäläisten vallanpitäjien tarkoituksena oli loukata Suomen oikeuksia, he eivät ole kiinnittäneet huomiota siihen, että helmikuun manifesti valmisteltiin salaisesti ja että kenraalikuvernööri ärtyneesti suhtautui suomalaisten reaktioihin ja onnistui estämään sen, että keisari olisi ottanut lähetystön vastaan. Aivan ilmeistä on, että suomalaiset olivat varautuneet kenraalikuvernöörin toimenpiteisiin ja pitivät adressihankkeen salassa. Jos kysymyksessä olisi ollut normaali statuutti, sitä ei olisi tarvinnut salailla.

Bobrikov ja suomalaisten liikekannallepano

Toisaalta suomalaisten toiminta osoitti yllättävää valmiutta koota kansalaiset tukemaan yhteistä asiaa ja hämmästyttävää toimintakykyä hyvin erilaisten ihmisten keskuudessa. Tommila esittää mielenkiintoisena lisätietona salaliitto-olettamukset sekä suomalaisten että Bobrikovin taholla. Bobrikov ei uskonut tapahtunutta mahdolliseksi ilman kapinallista organisaatiota. Toisaalta

7. Kansakoulunopettaja oli Olavi Merikanto, jonka isänmaallisuutta lisäsi se, että hän totesi innokasta venäläistyttämistä Kaakkois-Suomessa. Tieto on vuorineuvos Reijo Merikannolta, jonka isä ja setä Toimi ja Oiva Merikanto olivat pieniä nimien kerääjiä.

8. Tommila, Suuri adressi, s. 239. Vrt. Polvinen, s. 116, 121.

9. Polvinen, s. 136–138; Tommila, Suuri adressi, s. 210.

suomalaiset epäilivät venäläisten pyrkivän erottamaan alemmat sosiaaliryhmät ylempien hankkeista levittämällä "laukkuryssien" avulla huhuja keisarin aikomuksesta jakaa maata tilattomille. Tommila ei katso voivansa tätä epäilystä vahvistaa. Suomalaisten puolella taas salaliittoa ei ollut, mutta suunnitelma toteutettiin niin onnistuneesti, että Bobrikov epäili "pimeitä voimia". Todellisuudessa kaiken perustana oli kansallistune eli kuten Björneborgs Tidning asian ilmaisi: en medborgaranda, kansalaishenki. Suomalaisten kansallistietoisuus oli ehtinyt muodostua vahvemaksi kuin luultiin ja kuin välistä myöhemmin on uskottu. Tommila on viimeisen luvun otsikkoon sisällyttänyt sanat "suomalaisen yhteiskunnan liikemallallepano".

Bobrikov näytti voittaneen – tosin ikuja saatuaan. Kuitenkin luottamus kansan ja keisarin väliltä oli hävitetty. Venäläinen panslavismi oli käynyt selväksi, ja ulkomaisten tieteen ja taiteen edustajien kulttuuriadressilla, jota Nikolai II ei ottanut vastaan, keisari oli tehnyt Suomea enemmän tunnetuksi kuin se oli milloinkaan ollut.

Sukututkimuksen ja kansallisen identiteetin kannalta olisi suotavaa, että suuri adressi julkaistaisiin painettuna. Harvinaisen moni suomalainen löytäisi sieltä sukunsa tai tuttaviensa vanhempien jäsenien allekirjoituksia, mikä olisi yhdysside menneisyyden Suomen kansaan. Tommilan antamat luettelot Suuren lähetystön jäsenistä ja henkilöistä, jotka olivat mukana adressin suunnittelussa, antavat tietoja 1800-luvun loppuvuosien ajan kansan eliitistä, joka ei ollut vain yläluokkaa, vaan suuri osa kansaa. Se ehkä myös häivyttäisi sitä viime aikoina levitettyä käsitystä, että Suomen itsenäisyys on vain tullut sattumalta.

Aikakautta havainnollistaa mielenkiintoinen kuvitus, josta vastaa kuvatoimittaja Veikko Kallio. Kirjaan on otettu myös Suomen taiteilijain tekemiä kuvia Suuren lähetystön talonpoikaisjäsenistä.

Päiviö Tommilan kirja on kunnianosoitus Suomen kansalaisten – ruotsinkielisten ja suomenkielisten – kansalaishengelle, tarmolle ja taitavuudelle sata vuotta sitten, samalla kun se seuraa parhaita perinteitä tieteellisen materiaalin hankinnassa ja objektiivisessa käsittelyssä.

Lukijan palvelulipuke

Tällä lipukkeella voi hoitaa Historiallisen Aikakauskirjan tilausasioita. Merkitse rasti ao. kohtaan ja täytä osoitetiedot.

- Tilaan Historiallisen Aikakauskirjan liittymällä Historian Ystävain Liittoon
 Tilausosoitteeni on muuttunut, alla uusi osoite

Nimi .....

Lähiosoite .....

Postitoimipaikka .....

Muita tiedotuksia lehdelle .....

**Lipuke lähetetään kirjekuussa osoitteella:
 Historiallinen Aikakauskirja/Jaakko Pöyhönen**

Heureka

PL 166

01301 Vantaa

Lähetäjä maksaa normaalin postimaksun.